

МЕТОДИЧЕСКИ ПРОБЛЕМИ/ METHODOLOGICAL ISSUES

ОБРАЗОВАНИЕТО ЗА ВЪЗРАСТНИ И ИНТЕРАКТИВНОТО ОБУЧЕНИЕ ПО ИСТОРИЯ НА БАЛКАНИТЕ¹

Виолета Стойчева, Ваня Иванова

ADULT EDUCATION AND INTERACTIVE HISTORY TEACHING IN THE BALKANS

Violeta Stoycheva, Vanya Ivanova

Abstract

History and history teaching play an important role in the development of the personal, national, and European identity. They are key factors for reconciliation and the strengthening of democracy in Southeastern Europe (SEE). Hence, work in this sphere can help ensure long-term stability in the region.

The article dwells on the spread and activities of the History project in the SEE region, focusing on the theoretical framework of history teaching, the heritage, the challenges, and the modern interactive history teaching methodology.

The second part of the article focuses on the oral history methodology as a source of present-day education and its possible use in primary and secondary school education.

Key words: *history teaching, interactive history teaching, oral history, Balkans, Southeastern Europe, History project.*

Историческият проект в Югоизточна Европа

Историята и изучаването на история играят важна роля за формирането на личната, национална и европейска идентичност, поради

което се приемат като ключови фактори в процеса за помиряване и укрепване на демокрацията в Югоизточна Европа. Работата в тази сфера може да подпомогне подсигурирането на дългосрочна стабилност в региона. Тази съвременна концепция е диаметрално противоположна на познатите практики от минали, а и от по-скорошни етнически, културни и национални конфликти не само на Балканите, но и в други региони на Европа, при които правителствата използват изучаването на историята като инструмент за насърчаване на национализма и подтикване към съперничество.

Именно предизвикателството, свързано с „новата роля“ на историята и превръщането ѝ в „мост“ за сътрудничество между балканските народи, фокусира усилията на Историческия проект, който стана възможен благодарение на подкрепата от Института за международно сътрудничество на Асоциацията на Германските народни университети (*dvv-international*). Целта на проекта бе да се подпомогнат преподавателите по история и професионалните изследователи от балканските страни срещу използването и злоупотребите с близкото минало на региона чрез създаване на многостранни инициативи в сферата на образованието за възрастни, които подкрепят взаимното разбиране, както и ценности и умения за развитието на гражданското общество в региона.

Създаването на Историческия проект бе резултат от семинара „Да припомним заради бъдещето“, проведен през октомври 2002 г. в Германия. Срещата бе организирана от *dvv-international* с подкрепата на Министерство на външните работи на Германия. В рамките на този семинар взеха участие 15 младежи от шест страни в региона, които преминаха обучение как да използват интерактивни стратегии за справяне с травмите на паметта и за преподаване на чувствителни теми от близкото минало. Именно като резултат от тази среща в Германия някои от участниците се ангажираха с реализацията на един от принципите на работа в проектите на *dvv-international* – да фокусират образователни дейности върху групи мултипликатори в лицето на учителите по история от балканските страни.

По време на първия регионален семинар на Историческия проект, който се проведе в Мостар, Босна и Херцеговина, през септември 2004 г., дискусиата бе фокусирана около събитието на пов-

торното откриване на разрушения през 1993 г. мост в Мостар като символ на мирното сътрудничество. Част от програмата бе посветена на помиряването в рамките на едно Световно кафене² под надслов: „Места на спомени и срещи за диалог”. Именно като резултат от дискусиата по въпроса: „Как можем да допринесем за помиряването в Югоизточна Европа?” бяха събрани конкретни идеи, които вдъхновиха и мотивираха основния екип от фасилитатори за много от последвалите дейности през петте години на проекта. Отговорите и предложенията, които дадоха участниците на срещата в Мостар, станаха основа на една своеобразна дългосрочна платформа от идеи за практическо действие: *Обучителни семинари и модули; Да посетим нашите страни; Да не забравяме последиците от миналото; Да лобираме пред тези, които вземат решенията; Да пишем книги за нещата, които ни свързват, които са еднакви/подобни за нас на Балканите; Историята на региона да е по-видима в учебниците; Да създадем общ фолклорен ансамбъл; Магията и силата на танцуването и пеенето, които ни свързват; Обмяна на рецепти/ да готвим заедно; Да намерим начини да правим неща заедно; Да поощряваме неутралността и да пазим дистанция със събитията от миналото; Да има общи радио и телевизия на Балканите; Да има програми за обмен на Балканите; Изложби, които представят страните на Балканите; Идеята за помирението да стигне до хората – кампании, които да допринесат за осъзнатостта; Повече дейности, които да помогнат на хората да разберат какво точно е помиряването; Межкултурни и междурелигиозни бракове; да има обща спортна лига на Балканите, и др.³*

Цитираните резултати и размисли на участващите в семинара историци говорят сами по себе си. Успоредно с тях, в повечето формални и неформални разговори, едно от първите неща, които изникваха в дискусиите, бе за това колко уязвими са учителите, когато учениците им задават конкретни въпроси за близкото минало на региона. Загрижени, и в известна степен несигурни, как точно да отговарят на подобни въпроси, учителите по история открито споделяха нуждата от адекватни стратегии, технологии и подходи, които да им помогнат да се справят с толкова чувствителна и не лесна за преподаване материя. В отговор на очертаната потребност обуче-

нието по интерактивни методи на учене стана едно от основните полета за действие на Историческия проект на *dvv-international* в региона, като доказа в своя край, че образованието за възрастни е мощно средство за постигане на подобрене в качеството на педагогическата работа и живот на хората.

Днес, след пет години работа, имаме основание да споделим натрупания опит от реализираните разнообразни дейности с учителите по история от балканските страни, свързани с подобряване качеството на обучението по история посредством прилагане на интерактивни методи и технологии. Настоящият текст проблематизира някои теоретични аспекти, подходи и практики, които сме използвали в съвместната работа през годините на проекта.

Теоретична рамка: Да преподаваме история в Югоизточна Европа

Промените, които се отнасят до преподаването на училищна история, са тясно свързани с новите перспективи, които се откриват пред образованието като социален институт, който подготвя индивида за участие в гражданското общество. Очакваните резултати са обвързани не толкова с количеството на научните знания, а преди всичко с промяна в качеството на преподаваната информация, нейната дълбочина и смислово съдържание. Учебната документация в повечето балкански страни ориентира новите цели на обучението по история към формиране на цялостна картина на света, разбиране за промяната като основна характеристика на миналите и съвременни епохи и усвояване на определени културни образци на дейност⁴. В тази връзка следва да се подчертае като особено съществено обстоятелството, че от начина на приобщаване на младите хора към културните ценности зависи както тяхното възприемане, така и отношението, което се формира към тях. Както пише П. Бурдийо: „Това, което детето получава от една образователна среда, е не само култура (в обективен смисъл), но също и определен стил на отношение към тази култура, която произтича именно от начина на придобиването ѝ”⁵. На практика придобитата научна подготовка на личността се оказва свързващото звено, факторът, който може да играе голяма роля в отварянето на

културите една към друга и в общуването помежду им, зачитайки различията в името на общото в съвременния мултикултурен свят.

Наследството

Традиционният подход, който се използва при преподаването на училищна история, може да се характеризира като монокултурен, етноцентричен и елитарен⁶. Поставяме ударение върху понятието „*етноцентризъм*“, тъй като неговото съдържание за дълъг период от време определя философията на историческия наратив от позицията на възприемане на собствената култура като превъзхождаща, за сметка на чуждите. Прилагането на етноцентричен подход в историята се основава на презумпцията, че националният разказ съвпада с този на най-голямата национална група и на доминиращата езикова и културна общност. Този начин на конструиране на миналото съпътства създаването и развитието на националната държава, което за Европа е времето на XVIII–XIX в., и обуславя до голяма степен съществуващите и днес стереотипи в отношенията към близките и подалечни съседи, т.е. представата ни за „другите“. За балканските страни, получили статут на самостоятелни държави през XIX в., историческата памет е обвързана със стремежите за самостоятелно съществуване и утвърждаване чрез триадата нация= територия = държава⁷.

От такава изходна позиция учебната програма обикновено се съставя на основата на богато по съдържание хронологично излагане на националната (или европейската) история, а историческият наратив поставя ударение предимно върху събитията и действащите лица от политическия живот. Преобладаването на политическата и конституционната история в съдържанието на учебниците обуславя доминирането на авторския текст за сметка на извънтекстовите компоненти. Посочените характеристики могат да бъдат оспорени, тъй като съдържат определени позитивни моменти, свързани със системността на получаваното историческо знание. Затова е важно да се обърне внимание на още едно обстоятелство. А именно, че на учениците се предлагат предимно резултати от някакво разбиране – на автора на учебника, на художника, на летописеца и пр., а интерпретациите се поднасят като деперсонализирана информация и истина, която не подлежи на съмнение. На практика монокултурността на учебната

книга допълва етноцентризма, като по този начин се задава логиката на конструиране на националния разказ като героичен епос⁸. При тези обстоятелства, механичното преподаване на готови знания от страна на учителя и тяхното възпроизвеждане от учениците предполага тиражирането на стари митове, които насаждат предразсъдъци към „другите“, различните от нас. По този начин чрез езика на историята в съвременното общество продължават да се възпроизвеждат стереотипните образи за съседните страни като „лошите други“, т.е. все още тук, на Балканите, историята продължава да ни разделя.

Предизвикателството

Динамиката на политическите и социално-икономически промени, обхванали балканските страни след падането на комунизма, изправи историческото образование пред редица предизвикателства, които през последните години обуславят интензивното търсене на идеи и въвеждането на стратегии за иновативен и ефективен начин, по който да се преподават знанията за миналото. Въпреки че на Балканите, както и в редица европейски държави, учебните програми все още са ориентирани предимно към знанието⁹, отчетливо е заявен стремежът на реформиращите се посттоталитарни общества към демократизиране и хуманизиране на обучението, в центъра на което да бъде поставен ученикът¹⁰.

Прегледът на достъпната учебна документация¹¹ очертава своеобразна методологическа схема на целите на модерния исторически наратив на Балканите, в който, въпреки доминирането на националната специфика, могат да се открият общи елементи, насочени към:

- стремеж за балансирано представяне на политическата история чрез разширяване на учебното съдържание с нови тематични области, свързани с активната и творческа роля на човека в труда и начина на живот, във всекидневието, в съжителството с други етнически и религиозни общности и т.н.;
- разширяване документалната основа за изучаване на миналото и промяна на подходите при интерпретиране на историческата информация въз основа на мултиперспективността и мултикултурализма;

- ориентирани на учениците към усвояване на умения и развиване на компетенции за отстояване на самостоятелна критична позиция;
- формиране на нагласи и ценности като определени поведенчески норми;
- практическа приложимост на придобиваните знания.

Стремешът за „нов прочит“ на миналото, особено на случилото се през последните десетилетия в страните от бивша Югославия, налага сериозна промяна в посоката на дидактическото ударение – от историята като „набор от знания“, които трябва да се научат и запомнят, към историята – резултат от концепциите на построение и тълкуване на фактите, която не е докрай завършена и е открита за обсъждане. Подобно разбиране предполага обвързване на историческата образованост не с количественото усвояване на исторически факти, а с органическото им преработване и превръщането им в способност и умение. Необходимостта от компетенции, свързани с разбирането на смисъла на историческата информация при общуването с различни текстове от миналото и, съответно, конструирането на смисли при продуцирането или транслирането на информация, извеждат на преден план дейността страна на обучението. Става въпрос за стратегии, свързани с „търсене на обяснение“, които въвеждат в обръщение термини като *„мултиперспективен подход“*, *„мултикултурализъм“* и *„плурализъм“*, и които все още трудно си пробиват път към пряката педагогическа работа на учителите по история.

Очертаната теоретична рамка има за цел да даде отговор на въпроса защо именно тези иновативни подходи към обучението по история бяха включени в концепцията на Историческия проект. Твърде показателни са и основните аспекти в практическата реализация на проектната концепция, кодирани в заглавията на дискуссионните и обучителни семинари, проведени с учителите по история:

- ✓ *„Малцинства и мнозинства на Балканите – начини на взаимодействие“*
- ✓ *„Всекидневният живот на Балканите преди и след комунизма“*
- ✓ *„Балканите – между стигматизацията и европейската интеграция“*

- ✓ „Осмисляне на близкото минало в музеите и мемориалите”
- ✓ „ИКТ в обучението по история”
- ✓ „Портрет на един съсед” и др.¹²

Към нова методология на учебниците по история

В теоретичен план определена заслуга за изясняване, както и за популяризиране на новите моменти във философията на съвременното преподаване на училищна история на стария континент има Р. Страдлинг¹³, британски експерт, един от най-активните лектори на конференциите и семинарите по история за учители, организирани от Съвета на Европа и EUROCLIO, Европейската постоянна конференция на асоциациите на учителите по история. Факт е, че „новият подход към историята” придобива по-широка популярност в страните от Западна Европа едва в началото на 90-те години на XX в., т.е. понятието „мултиперспективност” е сравнително ново за речника на историците. Като концептуален феномен „новият подход“ се свързва с критичен поглед към миналото посредством едновременното представяне на различаващи се една от друга гледни точки (перспективи). К. Питер Фришке го възприема като процес, “стратегия на тълкуването”, в рамките на която се отразява и другото мнение (мнения), освен това на автора¹⁴. Характерните черти на тази стратегия са свързани не само с начина на интерпретиране на историческите събития, но и с необходимостта да се гледа на тях от различни ъгли, като се използват основни правила на историческата наука, и в същото време се държи сметка за собствените ни предрасъдъци и пристрастия.

Прилагането на мултиперспективен подход в обучението по история се свързва с:

- начините на историческото повествуване в учебниците;
- подбора на документите;
- технологиите за интерпретиране на източниците¹⁵.

Прегледът на новите учебници по история в България и някои съседни страни – Македония, Румъния, Сърбия и Словения, показва отчетливо стремеж от страна на авторите да представят миналото

като многопластов процес. Мултиперспективният разказ се разширява¹⁶ в няколко посоки. В него все по-често се включват гледните точки на „невидимите“ групи и социални категории (жените, децата, робите, имигрантите, езиковите, религиозните или етническите малцинства), обикновено „пренебрегвани“ от официалната политическа история. Линеарният процес на хронологическото повествование се обогатява с поредица от „междувременно...“¹⁷ случили се действия на „други значими лица“. Така се стига до по-богато и сложно изложение, основаващо се на взаимно преплитачи се разкази, което показва промените в гледните точки на различните участници.

Чрез подбора на източниците в учебната книга авторите се стремят да „визуализират“ дистанцията на времето, а предложените въпроси и задачи позволяват да се коментират различните изходни позиции, от които са съставени документите. На тази основа се открива възможност за рефлексия от страна на учениците спрямо тяхната собствена ценностна, светогледна позиция и използваните познавателни средства. Самото по-широко¹⁸ разбиране на понятието „документ“ позволява различните типове източници да се приемат за равнозначни за съответната епоха. Това от своя страна означава, че освен умения за анализ на писмени документи, учениците следва да овладяват техники за декодиране и на други текстове – изображения, звуци, цветове, шумове, миризми¹⁹ и т.н.

Не на последно място, мултиперспективният подход е свързан с разширяване на набора от учебни технологии, използвани в урока по история. Това проличава, когато се изследват и откриват позициите, от които са представени събитията, както и когато се анализира културният контекст или нагласите, илюстриращи конкретния поглед на автора. В тази посока иновативна роля има прилагането на емпатия (съпреживяване), която като стратегия и разбираещ подход предполага стремеж да се възстановят усещанията и опита на хората, живели в съответната епоха, означава ситуиране във времето и абстрахиране от съвременните схващания и гледни точки. Тя е свързана с желанието да се поставим на мястото на другите и да видим света с техните очи, т.е. да бъдем съпричастни.

Формирането на нагласа за възприемане на една по-многомерна историческа действителност е условие не само за отношението

към другите, но и за изработване на адекватно обяснение по отношение на собствените ни комплекси. Подобна способност не се постига автоматично. Тя предполага конструиране на подходящи педагогически ситуации, взаимодействие и толерантен диалог между отделните участници в процеса на обучение.

Устната история като ресурс на съвременното образование

В контекста на проблема за „новия прочит“ на миналото и реформирането на учебната документация в балканските страни, *устната история* се оказва подходяща интегративна методология, даваща възможност на учителите за гъвкаво прилагане на новостите в учебните програми и намирането на успешни конкретни решения, свързани с технологиите за активно учене.

От 2005 г. Историческият проект на *dvv-international* фокусира своите усилия в разработване на обучителен модул по устна история за учители от всички балкански страни. Като резултат от практическите семинари и обучения, екипът на проекта подготви и ръководство за учители „Да преподаваме с удоволствие. Устната история в класната стая“. Учебното помагало²⁰ бе създадено от екип от учители и университетски преподаватели от балканските страни и има за цел да повиши осъзнатостта на педагозите-историци за начина на преподаване на ежедневиия живот чрез спомените на съвременници на събитията. Ръководството се фокусира върху живота от близкото минало. Това, което го прави уникално, е не само процесът на неговото съвместно създаване, но и готовите вече апробирани на практика уроци, чрез които е създаден общ модел на преподаване на близкото минало по позитивен, толерантен начин, който се базира на принципите на мултикултурност и мултиперспективност.

Възможностите за използване на устните свидетелства за целите на училищното обучение по история в България имат своя нормативна опора в Държавните образователни изисквания за учебно съдържание. В ядрото „Източници на историята“ са определени очакваните компетенции, които учениците придобиват при овладяване на съответните технологии. Заложеното в стандарта по история разбиране за „документа“ като „свкупност от всички следи от човешката дейност, които допринасят за изучаването на историята“²¹ се

явява методологическо основание за използване на устната история в урочните дейности. То открива възможности за:

- включване на устните свидетелства в учебниците като носители на неофициалната версия за дадено събитие или исторически процес;

- допълнително представяне от учителя на устни свидетелства в ролята им на носители на различна или алтернативна гледна точка за дадено събитие или историческа личност;

- самостоятелно издирване на устни свидетелства от страна на учениците и организиране на дискусии върху проблеми, свързани с чувствителни и противоречиви събития от близкото или по-далечно минало.

Използването на устните свидетелства като един от видовете източници на историята позволява на учителите да организират учебни предизвикателства към учениците на основата на мултиперспективността, обвързвайки формирането на историческо съзнание и национална идентичност с развитието на умения за собствена критична позиция.

Методът „устна история” може да бъде прилаган успешно от учителите във всяка училищна степен от началния до гимназиалния етап, както и в извънкласните и извънучилищни образователни програми. Използването му в рамките на урочната работа позволява учениците да придобият:

- технологични знания за свързване на устните свидетелства с определен исторически контекст;

- компетенции за определяне достоверността на източника и общите процеси, свързани с неговото създаване;

- определени умения за критичен анализ и интерпретация;

- способности за разбиране смисъла на историческата информация и нейното писмено обработване под формата на ключови думи, записки, различни видове планове и умения за конструиране на самостоятелни исторически текстове въз основа на събраните свидетелства;

- възможности за синтез на познания и методи от история, литература, философия и други предметни области.

Използване на устната история в основното училище

Обучението по история на учениците от 5-8 клас се осъществява върху разбирането за познание на близкия и обичан свят. В повечето балкански страни, където системният курс по история започва с античното минало (Сърбия, Македония, Албания, Румъния), водещата идея за надграждане на представи за тази отдалечена епоха се реализира чрез актуализиране на съвременния социален опит от ежедневието на децата. По такъв начин се опосредства формирането на умение за хронологизация на историческите събития и се формират представите за пространство и време. Възможности за използване на устната история в рамките на задължителната подготовка се откриват при изучаване на теми, свързани с културната история или историята на ежедневието. Учителите могат да възлагат интересни задачи, свързани с паметници на националното или световно културно наследство, намиращи се на територията на дадена държава или съхранявани като музейни експонати. В много населени места в държавите от Балканския регион са съхранени архитектурни сгради от отминали епохи, дори цели улици в старата част на тези селища, които носят атмосферата, пазят ритъма и психологията на жителите отпреди няколко века. Такива своеобразни „музеи под открито небе“ позволяват провеждане на уроци извън класната стая, както и познатите уроци в музеи. Освен това културното наследство открива много възможности за възлагане на творчески задачи на учениците, свързани със събиране на устни свидетелства, в които могат да бъдат приобщени и семействата на учениците.

Друг ракурс на устната история са народните песни, легендите и преданията, които също допринасят за уплътняване картината на историческата епоха. Като източник на историята те присъстват в структурата на учебната книга, но учителите имат свободата да конструират дидактически ситуации, чрез които да стимулират приобщаването на малките ученици към изследователския процес. Ромският фолклор, например, може да се използва удачно не само за приобщаване на децата от ромски произход към обучението по история, но и като средство за опознаване на ромската култура от страна на съответното национално мнозинство в училище.

Възлагането на задачи, свързани с културата на ежедневието на отделните балкански народи и вплитането им в чисто историческото представяне на събитията, като израз на системно познание, може да се интерпретира и по посока на взаимоотношенията между колективна и историческа памет. Устната история позволява да се артикулират видимите знаци – емблеми, костюми, накити, отличителни знаци, празници и церемонии, начини за организация на социалното пространство, като по този начин паметта на една историческа общност се осмисля от учениците като свидетелство за живота ѝ във времето и контакта ѝ с „другите“. В такъв аспект следва да се разшири обемът от задачи, допълващи учебното съдържание и стимулиращи интереса към краезнанието.

Събирането на лични спомени и автобиографични разкази също са достъпни като тип документ за учениците от прогимназията. Например при преподаването на съвременна българска история в 6 клас учителите възлагат на учениците задачи за събиране на устни разкази, свързани с кооперирането, с преместването на семейството в града, за строежа на нова къща или за първия телевизор в блока/селото, за забавите и вечеринките или за участието в младежкото бригадирско движение и пр., които ангажират близки и роднини, съседи и познати, и като цяло мотивират в еднаква степен учениците от елитни и от квартални, масови училища, за които традиционно поднесените уроци от съвременната българска история са еднакво скучни и трудни за разбиране.

Уменията на 10–14-годишните ученици за използване на устни свидетелства са свързани с усвояване на елементи от основните техники за събиране на тази информация: беседа, анкета, родословно дърво и интервю²². При тяхното прилагане е препоръчително учителите да не се ограничават само с теоретични обяснения и съвети, а и да показват на учениците модели за работа, въвличайки ги в дидактически ситуации с тренировъчен характер. Много интересни задачи могат да се изпълняват в часовете за допълнително изучаване на историята и в извънкласните форми на работа – кръжоци, клубове, класове за културно наследство и т.н. Например подходящи теми за работа през годината или в продължение на 2-3 месеца са: *История на моя дом (история на моето семейство, семеен календар, труд и*

*отдих на семейството); Животът на моите родители по време на комунизма; Човекът, с когото се гордее моят род; Моето училище; Моето селище; История на моето име; История на моята улица; Игрите на децата в миналото*²³. Специални уроци могат да бъдат посветени на известни фамилии, имащи определено място в развитието на съответната страна, както и на развиването на базови умения за работа с устни свидетелства. Например: *Семеен колаж; Семейно дърво; Традиции и празници в моето семейство; Моята автобиография* и пр.

Популярността на подобни педагогически инициативи дава основание на част от учителите да твърдят, че устната история е само поредното терминологично нововъведение за отдавна позната и традиционна практика. В случая по-коректно е да се приеме, че под устна история се разбира както най-старият начин за събиране на исторически факти, предхождащ писмените сведения, така и една от най-модерните методологии, която съхранява свидетелствата на отделните хора за техните преживявания, чувства и отношения към минали събития.

Използване на устната история в гимназиалния етап на средното училище

Възможностите за използване на устната история в гимназиалния етап на средното училище (14–18 г.) са значително по-големи и по-тясно са свързани с конкретно преподаваната в час тема. Учениците усвояват същите техники на използване на метода, но вече ги прилагат върху по-широк кръг от проблеми²⁴. Тъй като младите хора от тази възрастова група притежават широк набор от компетенции за използване на различни видове източници, а също така са в състояние да пренасят общоучебни умения, придобити по други учебни дисциплини, то и възможностите за създаване на дидактически ситуации от страна на учителите са много по-разнообразни. На това равнище може да се говори както за възлагане на отделни задачи за събиране на устни свидетелства, така и за осъществяване на изследователска дейност от учениците под формата на различни проекти.

Методът на устната история може да бъде използван в рамките на задължителната учебна програма. В част от новите учебници освен устни свидетелства са включени и дидактически задачи, свързани с провеждане на интервюта върху традиционната култура, политическата и социално-икономическата история от втората половина на XX век, културното наследство, живота на малцинствата и т.н. Част от задачите носят синтезен характер и предполагат комбинирано използване на устната история и етнография, краезнание, политология, изкуствознание, социология, лингвистика, литература, география, информатика и т.н.

Когато на учениците се възлагат задачи, свързани с историята на семейството или съдбата на обикновени хора: роднини, познати, земляци, предмет на техните интереси е произходът на фамилията и нейната история в рамките на няколко поколения. Оттук може да се премине към персонализиране на представителите на тази фамилия, оставили принос в големите метаразкази на отечествената история: държавни дейци, учени, спортисти, защитници на родината, както и към изследване на топонимията на населените места, свързани с историята на рода. Чрез такива задачи се усвоява алгоритъма за изследване генеалогията на рода, което позволява да се осмисли по различен начин родовата памет и нейното място в колективната памет на общността.

Много често освен въпроси, свързани със семейството, се възлагат изследователски задачи, свързани с историята на училището или населеното място²⁵, в което живеят учениците. Подобна реализация на краепознавателния принцип разширява присъствието на локалната история в училищния курс по история и прави съпричастни към процеса на обучение както близкото обкръжение на учениците, така и местната общност.

В обучението по история умело може да се интегрира празнично-обредната традиция, съхранена в различни селища и географски региони на дадена страна, какъвто е примерът с нестинарството от селищата на Беломорска Тракия²⁶. Възлагането на изследователски задачи, свързани с културната традиция, освен предизвикателствата на устните интервюта, открива широки възможности за осмисляне от учениците на континуитета в цивилизационното развитие на от-

делните народи, позволява „визуализирането“ на културни паралели и общи традиции, каквито изобилстват в региона на Балканите. В такъв аспект методът на устната история подпомага осмислянето както на индивидуалната идентичност, така и на идентичностите на другите, възпитавайки толерантност и уважение към различието.

Използването на устната история може да се заложи като тематично обособена цялост в рамките на хронологичното изучаване на националната история в гимназиалния курс на средното училище. Така се откриват възможности за използване на мултиперспективен и мултикултурен подход, постига се многоравнищност при интерпретиране на фактите от местната, регионалната и европейската история.

Освен в рамките на задължителното учебно съдържание, устната история може да се използва удачно в рамките на избираемата подготовка на учениците. Подходящи теми за работа в СИП са: *Децата в миналото; Жените и мъжете в миналото*²⁷; *Всекидневният живот по време на комунизма*²⁸; *Религиозни проблеми по време на комунизма; Икономически и социални проблеми след 1989 г.*²⁹

Повечето от многоаспектните теми в учебниците, които се фокусират върху историческото развитие през продължителен период от време, също могат да бъдат усвоени чрез прилагането на педагогически подход, включващ използването на устни свидетелства. Например тема, свързана с *развитието на футбола в родния град/село между двете световни войни*, предлага широки възможности за изследователска работа върху културата на местната общност чрез увлечението по масовата спортна игра футбол. В контекста на портретните ескизи на футболист, треньор, съдия, привърженик, журналист и чиновник от спорта може да се представи животът в провинциалния град в тежките следвоенни години. В съдържателен план могат да се проведат тематични интервюта за това как са живели гражданите след войната, как са работили, колко са получавали, как са се обличали, с какво са се хранили, как са почивали, как са симпатизирали на своят футболен отбор, колко е струвал билетът за стадиона, защо футболът е бил нещо повече от спорт и т.н. В рамките на училищен проект на тема *“Жените през XX век”* различните класове или екипи могат да се ориентират към богат избор от формулировки

за своите микропроекти като: *Жените и индустриализацията; Жените и семейният живот*. Самата тема може да се декомпозира на отделни по-частни проблеми: *Технологията и жените: спестяване на време или не? Да бъдеш майка; Консуматорството и жените; Щастливото общество – отговорност на жените? Жени и култура; Овластяване и равенство; Жените и войните през XX век; Жените и революциите*³⁰.

Приведените примери показват, че използването на устната история в съвременното училище позволява излизане извън рамките на учебниците, открива пред учещите се възможности за постигане смисъла на историческата информация чрез придобиване на специфични умения за работа с различни източници: материали от държавни и домашни (лични) архиви, писмена мемоаристика (дневници, писма, спомени), устни свидетелства, автобиографии и фамилни истории, фотографии и други семейни ценности. Въпреки че учениците като правило трудно достигат или правят „открития“, методът на устната история позволява те не само да се докоснат до малко известни или въобще неизвестни за официалната история факти, но и сами да се превърнат в автори на „устни свидетелства“³¹.

Заклучение

Сложността на превръщането на съвременното преподаване на история в „процес“ се състои и в това, да се научат младите хора критично да сравняват и да противопоставят различните източници. „Комуникирайки“ с разнообразните „следи“ от миналото, каквито са официалните архивни документи, съхраняващи паметта на държавната система, а от друга страна, с устните свидетелства, „кодиращи“ паметта на отделния човек, нерядко отличаващи се със субективност и противоречивост, учениците по собствен път достигат до противоречието между старите и нови митове, налагани им от оценките за близкото или по-далечно минало. Подобна рефлексия върху собствените стереотипи е залог за формирането им като „мислещи“ граждани, критични към манипулациите на историята.

Променящите се програми, новите учебници и пособия за учителите, интерактивният начин на подхождане към въпросите са

доказателство за големия напредък, който се забелязва на Балканите в сферата на работата и преподаването на история през последните години. В тази посока определен принос имат учителите по история, както и университетски преподаватели и обучители на възрастни, работещи по различни международни проекти, свързани с интерактивното обучение по история. Един от тях е Историческият проект на *dvv-international*.

БЕЛЕЖКИ

¹ Вариант на тази статия на английски език е публикуван в: *History and Identity. International Perspectives in Adult Education – IPE 64. DVV International, Bonn, Federal Republic of Germany, 2010, 9 – 26.*

² Световното кафене е метод за водене на творчески срещи. Повече информация може да намерите на: <http://www.theworldcafe.com/> (консултиран на 10.05.2011).

³ Повече информация за цялото Световно кафене е поместена в: **Ivanova, V., Kien-Peng Lim (ed.).** (2004). *History Project 2004 „Remember for the Future”*. Teaching Methods, Ways of Interaction and Reconciliation in South Eastern Europe. IIZ/DVV – Regional office Sofia. – <http://www.history-project.dvv-international.org/> (консултиран на 10.05.2011).

⁴ Държавни образователни изисквания за учебно съдържание по история и цивилизация – Държавен вестник, бр. 48, 13. 06. 2000, 44, както и на страницата на МОМН. – www.minedu.government.bg (консултиран на 10.05.2011).

⁵ **Bourdieu, P.** The School as a Conservative Force: Scholastic and Cultural Inequalities. – In J. Eggleston (Ed.) *Contemporary Research in the Sociology of Education*. London, Methuen, 1974, 32–46.

⁶ **Страдлиг, Р.** Мултиперспективният подход в преподаването по история. Справочник за учители. Съвет на Европа, 10; вж. също Представата за „другия” на Балканите. С., 1995; Образът на „другия” в учебниците по история на балканските страни. Фондация „Балкански колежи”. С., 1998; Балканските идентичности в българската култура. – <http://www.ilit.bas.bg/bi>; **Stefanov, Sv., Robev, N.** The Doomed Peninsula: Confronting National Stereotypes in the Balkans from the Enlightenment until the World War II. –

<http://socsci.flinders.edu.au/scanlink/nornotes/vol5/articles/stefanov.html> (консултиран на 10.05.2011).

⁷ **Стойчева, В.** Етнодемографска и териториална идентификация на българската общност в учебниците по история (1878-1944). – Образование, 2001, № 6, с. 62 – 71.

⁸ В този смисъл вж публикацията на **Stojanovic, D.** History Textbooks and the Creation of National Identity. – http://www.cdsee.org/pdf/teaching_history_textbooks.pdf (консултиран на 10.05.2011).

⁹ **Van der Leeuw, Roord, J.** Introduction. In: Changes and Continuity in Everyday Life In Albania, Bulgaria and Macedonia 1945–2000. Teacher Resource Book, EUROCLIO, Skopje 2003, p. 3; See also **Pingel, F.** The European Home – Representation of 20th century Europe in history textbooks. Council of Europe, September 2000, 199; **Лой-Берр, Э.** Совет Европы и История в школе. Страсбург, 1997; **Leclerc, Jean-Michel.** Report from the seminar „The teaching of national history in secondary schools in South East Europe”, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina, 13–15 June 2002.

¹⁰ Вж. **Дамянова, А.** Конструктивизмът – новата образователна парадигма? – Български език и литература (електронна версия), 2005, № 5; Вж. също Constructivist Learning Design – <http://www.prainbow.com/cld/cldp.html> (консултиран на 10.05.2011).

¹¹ Направеният анализ на учебната документация по история в балканските страни стана възможен благодарение на конкретните данни и учебни програми, предоставени от участниците в Историческия проект, както и докладите, представени на международния симпозиум „History education and regional policy harmonization” в Прищина (Косово) през месец ноември 2005 г. – <http://www.historyproject.dvv-international.org/> (консултиран на 10.05.2011).

¹² Повече информация за проведените обучителни семинари може да се намери на <http://www.historyproject.dvv-international.org/> (консултиран на 10.05.2011).

¹³ Вж. **Stradling, R.** Teaching 20th-century European history. Council of Europe Publishing, F-67075, Strasbourg Cedex, 2001.

¹⁴ **Fritzsche, K. Peter,** Unable to be tolerant? – In Farnen, R. et a. (2001), Tolerance in Transition, Oldenbourg.; **Stradling, R.** The Multiperspective approach...

¹⁵ Вж. **Кушева, Р.** Многоперспективност, избор на източници и технологии за работа с тях. – Диалогът в историята, 2004, №7, 16–31.

¹⁶ **Стойчева, В.** Устните свидетелства като ресурс на обучението по история. – В: Етнологията вчера, днес и утре. В. Търново, Унив. изд. Св. св. Кирил и Методий, 2006, 58–75.

¹⁷ **Страдлиг, Р.** Цит. съч.

¹⁸ **Кушева, Р.** Методика на обучението по история. Парадигма, С. 2000, с.138.

¹⁹ **Клеро, Жан-Луи.** Интердисциплинарен прочит на пейзажа. – В: Интердисциплинарен прочит на пейзажа. Фабер, В. Търново, 2007, 9 – 23.

²⁰ Помагалото за учителите може да бъде изтеглено от сайта на Историческия проект на адрес: <http://www.historyproject.dvv-international.org/>. Освен него, на уеб страницата са публикувани и други материали, свързани с използването на метода устна история в Румъния, Македония и Словения. Там също така могат да се намерят и останалите издания по проекта: Remember for the Future (2004), Travelling Exhibition (2004); Balkan Stories – Good Practices of History Teaching in South Eastern Europe (2008:), A Portrait of a Neighbor (2008, DVD).

²¹ **Кушева, Р.** Методика на..., с.138.

²² Поради терминологичните различия, характерни за различните школи, занимаващи се с устна история, е предпочетена терминологията, въведена в методическата литература от R. Stradling и популяризирана чрез проекта “Learning and teaching about the history of Europe in the 20th century”.

²³ Някои от темите са предложени от румънския учител Тудор Хебеан по време на семинара на Историческия проект във Велико Търново, проведен през март 2006 г. – <http://www.historyproject.dvv-international.org/> (консултиран на 10.05.2011).

²⁴ **Ritchie, Donald A.** Doing Oral History. Practical Advice and Reasonable Explanations for Everyone. Twayne, 1995, с.165.

²⁵ Примерът е адаптиран по **Macedo, F., L. Macedo.** Cultural Patrimony. In: European Citizenship Education. Teacher’s manual, edited by European Information center, V. Turnovo, Bulgaria, 2004.

²⁶ Дидактическа разработка на такава тема е предложена от Пантазис Мителудис от Гърция в помагалото „Да преподаваме с удоволствие. Устната история в класната стая”. С., 2007.

²⁷ В помощ на учителите през 2001–2002 г. излязоха две помагала с такива заглавия, подготвени в рамките на проекта „History and History teaching in South East Europe”. Изданията са на Международния семинар за балканистични изследвания и специализации, Югозападен университет „Н. Рилски”, Благоевград.

²⁸ По такъв проект работиха учители от три балкански страни в рамките на Пакта за стабилност, ЕВРОКЛИО и Националните асоциации на учителите по история през 2000–2003 г. Вж. учебното помагало „Промени и приемственост във всекидневния живот в Албания, България и Македония 1945–2000”, ЕВРОКЛИО, Скопие, 2003.

²⁹ Последните две теми също са предложени от колегата Тудор Хебеан от Румъния.

³⁰ Част от темите са коментирани от Рут Тудор, експерт към Съвета на Европа, по време на семинара „Образование за гражданство и джандър равенство”, проведен в гр. В.Търново през октомври 2005 г.

³¹ **Stradling, R.** Цит. съч, с. 213.

ЛИТЕРАТУРА

Балканските идентичности в българската култура. – Институт за литература.- <http://balkansbg.eu/bg/content/b-identichnosti.html>.

<http://balkansbg.eu/bg/content/b-identichnosti.html>.]

Да преподаваме с удоволствие. Устната история в класната стая. С., 2007.

Дамянова, А. Конструктивизмът – новата образователна парадигма? – Български език и литература (електронна версия), 2005, № 5.

Държавен вестник, бр. 48, 13. 06. 2000, 44

Клеро, Жан-Луи. Интердисциплинарен прочит на пейзажа. – В: Интердисциплинарен прочит на пейзажа. В. Търново, Фабер, 2007, 9 – 23.

Кушева, Р. Методика на обучението по история. Парадигма, С., 2000, с.138.

Кушева, Р. Многоперспективност, избор на източници и технологии за работа с тях. – Диалогът в историята, 2004, №7, с. 16–31.

Лоу-Беер, Э. Совет Европы и История в школе. Страсбург, 1997.

Образът на „другия” в учебниците по история на балканските страни. Фондация „Балкански колежи”, С., 1998.

Представата за „другия” на Балканите. Ред. Н. Данова, В. Димова, М. Калицин. С., АИ Проф. М. Дринов”, 1995.

Стойчева, В. Етнодемографска и териториална идентификация на българската общност в учебниците по история (1878–1944). – Образование, 2001, № 6, с. 62–71.

Стойчева, В. Устните свидетелства като ресурс на обучението по история. – В: Етнологията вчера, днес и утре. УИ „Св. св. Кирил и Методий”, В. Търново, 2006, с. 58–75.

Страдлинг, Р. Мултиперспективният подход в преподаването по история. Справочник за учители. Съвет на Европа, 10.

Bourdieu, P. The School as a Conservative Force: Scholastic and Cultural Inequalities. – In: J. Eggleston (Ed.) Contemporary Research in the Sociology of Education. London, Methuen, 1974, 32–46.

Constructivist Learning Design: <http://www.prainbow.com/cld/cldp.html>.
History and Identity. International Perspectives in Adult Education – IPE
64. DVV International, Bonn, Federal Republic of Germany, 2010, 9 – 26.

Fritzsche, K. Peter. Unable to be tolerant? – In: Farnen, R. F. et al.,
Tolerance in Transition, BIS, Oldenbourg, 2001.

Ivanova, V., Kien-Peng Lim (ed.). (2004). History Project 2004
„Remember for the Future”. Teaching Methods, Ways of Interaction and
Reconciliation in South Eastern Europe. IIZ/DVV – Regional office Sofia.

Leclerc, Jean-Michel. Report from the seminar „The teaching of national
history in secondary schools in South East Europe”, Sarajevo, Bosnia and
Herzegovina, 13-15 June 2002.

Macedo, F., L. Macedo. Cultural Patrimony. – In: European Citizenship
Education. Teacher’s manual. Edited by European Information Center, V.
Turnovo, Bulgaria, 2004.

Ritchie, D. A. Doing Oral History. Practical Advice and Reasonable
Explanations for Everyone. New York, Twayne, 1995, c.165.

Stojanovic, D. History Textbooks and the Creation of National Identity. –
http://www.cdsee.org/pdf/teaching_history_textbooks.pdf.

Stradling, R. Multiperspectivity in History Teaching: a Guide for
Teachers. F- 67075 Strasbourg Cedex, 2003/ Bulgarian version.

Stradling, R. Teaching 20th-century European history. Council of Europe
Publishing, F-67075, Strasburg Cedex, 2001.

Pingel, F. The European Home – Representation of 20th century Europe
in history textbooks. Council of Europe, September 2000, 199.

Stefanov, Sv., Robev, N. The Doomed Peninsula: Confronting National
Stereotypes in the Balkans from the Enlightenment until the World War II. –
<http://socsci.flinders.edu.au/scanlink/nornotes/vol5/articles/stefanov.html>

Van der Leeuw, Roord, J. Introduction. In: Changes and Continuity in
Everyday Life In Albania, Bulgaria and Macedonia 1945–2000. Teacher Resource
Book, EUROCLIO, Skopje, 2003, p. 3

www.historyproject.dvv-international.org/.

www.minedu.government.bg.

www.theworldcafe.com.